

॥ ॐ श्री धन्वंतरये नमः ॥

प्लेग सुदर्शन ચક્ર.

લેખક અને પ્રકાશક.

વૈદ્યશાસ્ત્રી. નારાયણશંકર દેવશંકર.

ડ. સ્વામીનારાયણના મંદીર સામે.

આયુર્વેદ ચિકિત્સાલય—અમદાવાદ.

શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ, પરહિતનિરતા ભવંતુ ભૂતગણાઃ ॥

દેવાઃ પ્રયાંતુ નાસં, સર્વં સુખી ભવંતુ લોકાઃ ॥

અમદાવાદમાં ત્રણદરવાજા પાસે ચુડીઓળમાં નંબર ૨૭૪૩

સાળા મકાનમાં આવેલા ધી રત્નસાગર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં

સન. અમરતલાલ બેશોજીજીએ છાપ્યો.

આવૃત્તિ ૧ લી.

પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૭૩

સને ૧૯૧૭

અમલ્ય.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય વિજ્ઞાપ્તિ.

ગુજરાતી ગ્રંથોના અંગ્રેજી-સંસ્કૃત

આ લઘુલેખ જનસમુદાયની સેવામાં મુકતાં પેહેલાં વિનંતી કરવાની રજા સહિષ્ણુ કે આ લેખ હાલ ચાલતા દુષ્ટ પ્લેગના વ્યાધિ સંબંધનો છે. અને તેનું નામ પ્લેગ સુદર્શન ચક્ર એવું રાખવામાં આવ્યું છે મહારી ધણી ઉમેદ હતી કે સર્વ સામાન્ય માણસોના વાંચવામાં આ લેખ આવે તો વધારે સારું એ હેતુથી જાહેર પત્રોમાં મુકવા માટે મેં બનતી તજવીજ કરેલી પણ હાલના સમયને અનુસરતા કેટલાક પ્રતિકુળ સંયોગોને લીધે તે પ્રમાણે બન્યું નહીં. પરમકૃપાળુ પરમાત્માની પ્રેરણાથી મને તે લેખ અલગ છ-પાવવાની ઇચ્છા થઈ અને તે હકીકત મારા સુર અિત્ર રા. ના. અમૃતલાલ જ્ઞેશગભાષ કે જ્ઞેશો આ પ્રેસના માલીક છે તેમને કહી. તેઓએ આ લેખનો વિષય સાર્વજનિકહિતકારક છે એમ ધારી મદત છાપી આપવાનું કામ પોતાને માથે લેવાથી મારી ઇચ્છાને અનુમોદન મળ્યું તેથી હું તેમને આભારી છું. આ લેખમાં પ્લેગશબ્દનો અર્થ, પ્લેગનો પ્રાચીનઇતિહાસ, પ્લેગની ઉત્પત્તિ, પ્લેગ થવાનાં કારણો, લક્ષણો, સાવચેતી ઔષધોપચાર વગેરે ટુંકામાં બતાવવામાં આવ્યાં છે કે જ્યાં વૈદ્ય ડાકતરો ન મળી શકે ત્યાં સહેલાઈથી દવા કરવી બની શકે તેથી આ લઘુ લેખ જાહેરમાં મુક્યો છે. પુસ્તકરૂપે બહાર પાડવાના હેતુથી આ લેખ લખવામાં આવ્યો નથી માટે ભૂલ હોય તે સુધારી સંજ્ઞાનો વાંચવા કૃપા કરશે અને તેમાં સૂચવેલી હકીકત પ્રમાણે વર્તવા મહેરબાની કરશે એવી આશા રાખું છું.

લી. લેખક.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

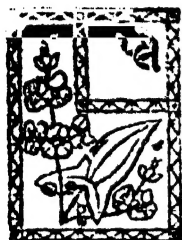
અનુક્રમાંક: ૭૨૨૫ વર્ગાંક

પુસ્તકનું નામ પંતો, રૂઝિશનિ ૨૧,૩

વિષય ૬૩૬૬:૪૨૪૬:૬

॥ श्री धन्वंतरये नमः ॥

રોગ સુદર્શન ચક્ર.

ગ અજ્ઞકાલ આપણા આ વિશાળ નગરમાં ઉપરના શબ્દના ઉચ્ચારણ માત્રથીજ નાગરીકોનાં હૃદય લય-ભીત થઇ જાય છે. એ શબ્દ આંગ્લભાષાનો છે; અને તેનું મૂળ ગ્રીક અને લેટીન ભાષામાંથી મળી આવે છે. એ બે ભાષાઓમાં એનો અર્થ 'દુષ્ટિ'નો ધાત તથા ફટકો એમ થાય છે. આંગ્લભાષામાં એનો મૂળ અર્થ 'ફટકો' અથવા 'દૈવી ઘાત' (A Stroke or blow from heaven) એમ થાય છે. ગ્રીક અને લેટીન ભાષા શિવાય જરમન ડેનીશ, સ્વીડીશ વીગેરે ભાષામાં પણ એ શબ્દનો મૂળ શબ્દ દ્રશ્ય થાય છે. પરંતુ 'રોગ' એ મહાન લયંકર કાળરૂપ પ્રાણનાશક, દુષ્ટરોગ કે જેને 'મરકી' 'ગાંડીઓતાબ' 'મહા મારી' 'અગ્નિરોહણી' 'સ-નિપાત અન્થિ' વીગેરે કહીએ છીએ, તેને માટે હાલ વપરાય છે. આ 'રોગ'ને માટે આર્યવૈદકમાં 'અગ્નિરોહિણી' એવું નામ આ-પ્યું છે અને મહર્ષિ ચરકાદિ મુનીયોએ તેના લક્ષણ ત્રીએ અમાણ્યે દર્શાવ્યાં છે:—

कक्षाभागेषु ये स्फोटा जायंते मांसदारगाः ।

अंतर्दाहज्वरकरादीस पावक संनिभाः ।

सप्ताहाद्वादशाहाद्वापक्षाहाद्वाहन्ति मानवं ।

सामग्रीरोहिणीं विद्यादसाध्यं साम्बिपातिक्रीम् ॥

બળલ, જામ વીગેરેની (કક્ષાનો અર્થ દરેક પ્રકારના સંધા એવો આ સ્થળે થાય છે.) આસપાસ માંસને વિદારણ કરનારા ફોક્ષા (એટલે ગાંઠો) થાય છે અને તેથી શરીરમાં બળતરા બળે છે, અને સખત તાવ આવે છે. આ ફોક્ષા (ગાંઠો) અગ્નિ જેવા લાલચોળ હોયછે અને તે વાયુથી હોયતો સાત દિવસે, પિત્તથી હોયતો બાર દિવસે, કફથી હોયતો પંદર દિવસે મનુષ્ય મૃત્યુને સ્વાધિન થાય છે. આ ત્રિદોષજન્ય અગ્નિરોહિણી પિટિકા અસાધ્ય છે.

રોગનો પ્રાચીન ઇતિહાસ.

આ રોગ કંઈ નવીન નથી પાછલી નોંધોપરથી જણાય છે કે બધા કાળથી બધા દેશોમાં આ રોગ થઈ ગયેલો છે, અને તેણે બધા દેશોને પાયમાલ કરી મુક્યા છે. ડૉ. પ્રાચુલવનદાસે પોતાના પુસ્તકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આ રોગનું મિસર દેશમાં પ્રથમના વખતમાં બહુ જોર હતું એમ જણાય છે. ત્યારે તેને ઇશ્વરીકાપ માનવાળાં આવતો હતો, અને તે દોષરૂપ ગણાતો હતો. એ દેશના લોકોમાં પ્રખ્યાત થઈ ગયેલા મોઝીઝ અને ડેવિડસનના વખતમાં એમ બધા જોરમાં ફેલાયો હતો, અને તેઓએ તેને શાંત પાડવાને

... સખત ધારા બાંધ્યા હતા; પરંતુ તે બર્થ હતું; હજારો માણસો

મર્યા અને તેથી તેઓને તે દેશ છોડી ખીજે જવા-

ની ફરજ પડી હતી. પ્રથમ એથેન્સ, રોમ, કોન્સ્ટેન્ટિનોપલ આદિ ધણા દેશોમાં ગાંડીયો તાવ પૂર્ણગ્નેરમાં પ્રચલિત હતો, અને જાહો-જહાલીમાં મુલતાં (તે દેશના) સહેરોને ઉજ્જડ કરી નાંખ્યાં હતાં.

સને ૫૪૨ અને તે પછીના વર્ષમાં યુરોપ તેમજ એશિયાનાં કેટલાક દેશોમાં ગાંડીઓ તાવ અતિશય વાપ્યો હતો. મિસરમાં શરૂ થયા પછી થોડે સમયે સીરિયા, ઈરાન અને હિંદુસ્થાન તરફ તે ફેલાયો અને બીજી તરફથી ગ્રીસ અને ઇટાલીમાં તે પ્રસર્યો. એમ કહેવાય છે કે અદ્ય સમય પછી તો તેણે અર્ધી વસ્તીનો સંહાર કરી નાંખ્યો હતો ! આ વિષયમાં પ્રખ્યાત ઇતિહાસકાર ગિબ્બન કહે છે કે “એકી વખતે લડાઈ, મરકી અને દુઃખળના સામટા મારથી જરૂરીયન રાજની પ્રજાને ઘણાં સંકટો વેઠવાં પડ્યાં હતાં અને તેના વખતથી દુનિયામાંના કેટલાક સુંદરમાં સુંદર પ્રદેશની પ્રજાની સંખ્યામાં જે ઘટાડો થયો છે તે હજી પણ પુરાયો નથી. આ તેની કારકીર્દીને ઓછું નામોશી લગાડનાર નથી.

ઇ. સ. ૧૩૧૬ અને ૧૩૬૮ માં ઈંગ્લાંડમાં ધણી લયાનક મરકી ચાલતી હતી પશ્ચાત્ ૧૫૬૩ અને ૧૫૬૪ માં તે પુનઃ પ્રચલિત હતી. ૧૫૬૪ માં લન્ડનના એક કબ્રસ્થાનમાં લગભગ ૫૦૦૦૦ માણસ ઘાટવામાં આવ્યાં હતાં જેમાંનો મોટો ભાગ મરકીનો ભોગ થયો હતો ! આપણા દેશમાં પ્રથમ આ રોગનો પ્રચાર હતો, પરંતુ તે વિષે જાણવા જેવા હેવાલ થોડાજ મળી આવે છે.

સર જેમ્સ કેમ્પબેલ, મુંબઇના માજીકમીશનર અમદાવાદ ગેઝેટિયરમાં અમદાવાદ સંબંધી કહે છે કે તે રોગ અમદાવાદમાં ઈ. સ. ૧૬૧૮ માં ચાલ્યો હતો; અને તે આગ્રા અને દીલ્હી તરફથી ફાળ્યેલ થયો હતો. પ્રથમ રાજઆતતો ઇ. સ. ૧૬૧૧

થઇ હતી અને ત્યાંથી એક બાબુ કાશ્મીર અને બીજી બાબુ દિલ્હી
 અને ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં પ્રસર્યો હતો, અને જ્યાં મરકીયું જોર
 વધારે ત્યાં ઉંદરની સંખ્યા પણ વધતી હતી, આથી જગ્યાએ છે કે
 મરકીના ઉપદ્રવ સાથે ઉંદરને માટે સંબંધ છે. ઇ. સ. ૧૬૮૯ માં
 ઔરંગઝેબનો મુકામ બિજ્જપુર હતો ત્યારે પણ એ રોગે પુનઃ અ-
 મદાવાદમાં દેખાવ દીધો હતો. સુરતમાં તે રોગ ૧૬૮૪ થી ૧૬૯૦
 સુધી ચાલ્યો હતો અને સ્થૂંદર લગભગ ઉજ્જડ થઇ ગયું હતું. મુ-
 ગ્લાપુરીમાં (મુંબઇ) ઇ. સ. ૧૬૮૬ અને ૧૬૯૦ માં તેમજ ૧૭૦૨
 માં તે દુષ્ટ રોગે વાસ કર્યો હતો. સર જેમ્સ ફ્રેમ્પલ બોમ્બે ગેઝે-
 ટીયરમાં લખે છે કે તે શહેરની ૮૦૦ યુરોપીયન વસ્તીમાંથી ફક્ત
 ૫૦ માણસ રોગના પંજમાંથી બચવા પામ્યા હતા જે મુંબઈ શ-
 હેર એક વખતે ધણું રમણીય હતું તે આ રોગની ઉપત્તિ પછી
 લગભગ વેરાન જેવું થઇ પડ્યું હતું” તે સમયની મરકીથી ચાણા,
 વસંત, દમણ, સુરત, અમદાવાદ વગેરે સ્થૂંદર લગભગ પાયમાલી
 પર આવી ગયાં હતાં, જેને આ રોગ થતો તેને ધણું ખરું બગલમાં,
 જાંબમાં અથવા કાનની નીચે ગાંઠ થતી હતી અને આંખની કીકી-
 ની આસપાસ સોજો આવતો સને ૧૮૧૨-૧૩ માં ગુજરાત, કા-
 હીઆવાડ અને કચ્છમાં ઘણો મોટો દુષ્કાળ પડ્યો હતો; તેજ સ-
 મયમાં અમદાવાદમાં મરકીનો ઉપદ્રવ શરૂ થયો હતો, ટુંક સમયમાં
 યોળામાં કુટુંબના કુટુંબ આ રોગના ભોગ થઇ પડ્યા હતા અને
 કેટલીક વખતે એક કુટુંબના માણસને બાળાને સ્મશાનેથી પાછા
 ફરે કે તરત બીજા કુટુંબના કે તેના સગાનેજ તરત સ્મશાને બા-
 ળવા લઇ જવું પડ્યું હતું. આ શોકજનક બનાવ એટલો વધી
 પડ્યો કે માણસની ક્રિયા કરવાનો વખત સીઓને આવવા લાગ્યો.

અને મરણની સંખ્યા ઓટલી બધી વધી ગઈ હતી કે તેને દહન કરવાને સાધનો પણ પૂર્ણ ન મળી શકવાથી જાપરાઓની વળાઓનો ઉપયોગ કરવો પડતો હતો. આ પ્રમાણે આ દુષ્ટ રોગે કુટુંબના કુટુંબ, દેશના દેશ અને અનેક શહેરોનો નાશ કરી ભૂત-કાળમાં અતિશય ત્રાસ વર્તાવ્યો છે અને હાલમાં પણ વરતાવી રહ્યો છે આ રોગનો ઇતિહાસ જોતાં હિંદુસ્થાન, ચીન, ઈંગ્લાંડ આદિ દેશોમાં આ વિનાશકારક ઉપદ્રવ અમુક ઋતુમાં થાય છે એમ ખાતરીથી કહી શકાતું નથી, પરંતુ ઘણા ભાગે ઠંડી ઋતુમાં અને વરસાદના દિવસોમાં તેનો ઉત્પત્તિ થવાનો વધારે સંભવ રહે છે.

જ્યારે દેશમાં વાયુ (હવા), જળ કાળ, તથા ખાનપાનાદિક વસ્તુઓમાં ફેરફાર થાય છે ત્યારે આવા દુષ્ટ મહામારી જેવા વ્યાધિઓ દેશને પામમાલ કરે છે.

तद्यथा । वायुरुदकं देशकाल इति । चतुर्ष्वपि दुष्टेषु कालान्तेषु यदानराः । भेषजेनोपपाद्यन्ते । न भवन्त्या-
तुरस्तदा ॥ इति चरके ॥

પ્લેગની ઉત્પત્તિનાં કારણો.

આ દુષ્ટ ઉપદ્રવને ઉપસ્થિત કરનાર અનેક કારણોમાં મુખ્યત્વે કરીને (૧) ગંદકી, (૨) અસ્વચ્છ હવા, (૩) ખરાબ પાણી, (૪) બેજવાળું ખર, (૫) મચ્છર અને ચાંચડ, (૬) ઉદરો, (૭) મળમૂત્રનો જમાવ, (૮) શરદી, (૯) યજ્ઞ વરસાદ, (૧૦).

જમાવ અને સૂર્યનો તાપ બાગીને તેમાંથી થતો કાઢવાડ જેમાંથી જુદીજુદી જાતની ઝેરી હવા ઉત્પન્ન થાય છે તે (૧૧) પ્લેગ એ ચેપીરોગ હોવાથી તે જોને થયો હોય તેનો ખોરાક, પાણી, લુગડાં વીગેરે વાપરવું અને તેવા માણસનો સ્પર્શ (૧૨) મરકી પીડીત દેશમાં જવું (૧૩) ન સાફસુફ થયેલી ગંદી ગટરો (૧૪) મરકીના જંતુનું શ્વાસોશ્વાસમાં વાયુમાર્ગે જવું (૧૫) કાઢવાઈ મચેલાં શાક બાજીનું ખાવું (૧૬) કૃમિ (૧૭) ટાઢો અને ઊંચવાળો ખોરાક તથા બારેખોરાક, વીગેરે છે. આ રોગ ચેપી છે એ વાત નિઃસંશય છે. બીજા પ્રદેશમાં આ વ્યાધિ પ્રચલિત હોય અને ત્યાંના જન ખોરાક, ફળ, તેલ, ઘી, વીગેરે અન્ય, તે રોગમુક્ત પ્રદેશમાં જવાથી તે પ્રદેશમાં તરત આ દૈવાકાપરૂપ રોગ શરૂ થાય છે. ઇ. સ. ૧૮૯૬ ના ઓગસ્ટમાસમાં મુંબઈમાં મરકી અતિશય ચાલતી હતી, ત્યારે તપાસ કરતાં જણાવ્યું હતું કે માત્રાળુનો મોટો મેળો હતો ત્યાંથી માત્રાળુ લોકોની આવજવ મુંબઈમાં થઈ તેથી ત્યાં રોગ શરૂ થયો. પ્રથમ તો ફક્ત માંડવીબંદરમાં શરૂ થયો. ત્યાં અનાજની મોટી વખારો છે અને તેથી ઉંદરો તેની આસપાસ ધણા મરણ પામ્યા હતા અને અનાજ પણ સડીગયાં હતાં; પછી તે આખા મુંબઈમાં આવજવથી અને હવાના તથા જંતુના પ્રસારવાથી રોગ જામ્યો હતો.

આ રોગ માણસના શરીરને અને ઊંદરના શરીરને તરતજ અસર કરે છે. જ્યાં હવા આ રોગથી દુષિત થાય છે, ત્યાં પ્રથમ ઊંદરો ધણા મરવા પામે છે. ઘરમાં ઊંદરો આમતેમ ફરતાં ચક્રી-ખાંધને પાણીના નળની પાસે, અગર પાણીઆરા પાસે અથવા ઘરની વચ્ચે તરફડી મરણ પામે છે. આ મરકીનું મુખ્ય ચિહ્ન છે. આ રોગને જોય જોડે દરજ્જે અસર કરે છે તેના કરતાં તે રોગનાં

સંસર્ગવાળા તેમજ જિંદર કે જે પ્લેગનાં મૂળ નિમિત્તભૂત છે તે જિંદરો અનાજમાં રહેવાથી તે અનાજ એરી થયેલું હોય છે તે વિ-
શેષ રોગને ફેલાવનાર છે. યાત્રાળુલોકો યાત્રાર્થે અમુક સ્થળે જાય
છે અને ત્યાં પ્લેગ શરૂ થતાં પાછા પોતાના સ્વદેશ તરફ ફરે છે;
પરંતુ તેમની સાથે તે સ્થળની દુષ્ટ હવા, ખોરાક, પાણી વીગેરેથી
ઉત્પન્ન થયેલાં પ્લેગના જંતુઓ લઈ જાય છે અને પોતાના દેશોમાં
પ્લેગ પ્રસારવે છે.

ખીજું આ દેશમાં ચોમાસુ અને ઠંડી પડતાં અનેક જાતનાં
તાવ પ્રજનને લાગુ પડે છે, અને મુખ્યત્વેકરીને તે તાવમાં ઘણેભાગે
મેલેરીયલ હવા હોય છે. ભાદરવા આસામાં વરસાદના પાણીથી કા-
દવ વીગેરે ગંદકીમાં ઝાડ પાલવના પત્રો કોહીને જે હવા ઉત્પન્ન
થાય છે તે મેલેરીયાની હવા કહેવાય છે. આ હવા પ્રાણીઓના
શ્વાસોશ્વાસમાં જઈ લોહીસાથે મળી એકજાતના એરીજંતુ ઉત્પન્ન
કરે છે કે જે મૂઢમદર્શકચંત્રથી સ્પષ્ટ જણાય છે. મરકી એ પણ
એક જાતનો ચેપી અને એરીતાવ છે, તેની શરૂઆત પણ મેલેરીયલ
જંતુમાં જોવામાં આવે છે; અને તે હવા એક ધરથી ખીજે, અને
ખીજેથી ત્રીજે એમ પ્રસરી આખું શહેર રોગમય કરી મુકે છે.

ઉપર પ્રમાણે દર્શાવેલાં અનેક કારણોથી અને અનેકરીતે મર-
કીનાં જંતુ, કોલેરાના જંતુની માફક એકદમ શરીરમાં અસર કરે
છે; માટે બનતી સર્વ સારચેતી લેવી જોઈએ, અને મરકીને ભોગ
થઈ પડેલા જનથી, ધરથી, ખોરાકથી, અર્થાત્ એની દુષ્ટહવામાં ર-
હેલા સર્વ પદાર્થોથી બનતો ત્યાગ કરી હમેશાં સ્વચ્છ રહેવું અને
ગૃહમાં પણ સ્વચ્છતા રાખવા અને પૂર્ણ હવા અને પ્રકાશનો સં-
ચાર થાય એમ પ્રયાસ કરવો.

વિશેષ કેરલદેશમાં પ્રચલિત હરમેસ્વલા નામના ગ્રંથમાં વિષ-
ચિકિત્સાના પ્રકરણમાં આશુવિષપ્રતિષેધ એટલે ઊંદરના વિષ
નિવારણના સંબંધમાં જે હકીકત દર્શાવી છે. તે અને પ્લેગવિષના
બાધિમાં થતાં લક્ષણો મળતાં આવે છે. તે વિષયમાં પુનાખાતે
ગતવર્ષમાં મળેલું અષ્ટમ વૈદ્ય સંમેલનના પ્રમુખ ડૉ.ચીનના નામદાર
માહારાજશ્રી રામવર્માએ પોતાના સંસ્કૃતભાષણમાં ઉદાહરણ તરીકે
નીચેની હકીકત બતાવ્યા છે:—

અત્રોદાહરણાય કિંચિદિદમુચ્યતે । કેરલીયૈર્વિષચિકિ-
ત્સકૈઃ પ્રમાણતયાઽવલંબ્યમાનેષુગ્રન્થેષ્વન્યતમેહરમેસ્વલાના-
ન્નિગ્રન્થે આશુવિષપ્રતિષેધપ્રસ્તાવદમુપલભ્યતે ॥ કોથશુ-
ક્રશકુન્મૂત્રલાલાદંઘ્રનસ્વાતૈઃ । વ્યામોત્યાશુવિષં તત્ર કોથ-
જંત્વતિ દારુણમ્ ॥ કોથજંતુ ભવેદ્ગ્લાનિરાલસ્ય ગાત્ર ગૌ-
રવમ્ ॥ આસ્યતિક્તત્વમરુચિજૃમ્ભા શિરસિ ગૌરવમ્ ॥ દ-
શોરુણત્વમાસ્યસ્યશોષોવિશ્લેષ ઓષ્ઠયોઃ । નિશ્વાસોચ્છ્વાસ-
વૃદ્ધિશ્ચ સંધ્યાકુશ્વનકંપને ॥ ગ્રન્થયઃ શ્વયથુઃ સાદઃ કક્ષ-
બંક્ષણયોર્ઘૃશમ્ । શીતજ્વરોઽતિરુઢ્મૂર્ચ્છારોમહર્ષો અમોમદઃ ॥
સદ્યોપક્રમશીલસ્ય સાધ્યમેતત્ ઉપેક્ષયા । ત્રિરાત્રાત્સપ્તરાત્રા-
દ્વાપક્ષાન્મરણમાદિશેત્ ॥ ઇમાનિપ્લેગાશ્ચયયાવ્યવહિયમાણ-
વ્યાધાવપિપ્રાયેણેમાનિલક્ષણાનિ સમવાન્તીતિ ॥

ભાવાર્થ—દાખલા તરીકે કેરલ દેશના વિષ ચિકિત્સકો એ

પ્રમાણુ માટે ધણા ગ્રંથોની શોધ કરતાં હરમેખલા નામના ગ્રંથમાં ઉદરોના વિષ નિષેધની પ્રસ્તાવનામાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે.

ઉદરોનું જેર વણસડયાની મારફતે અગર ઉદરોનું વીર્ય, લીંડીઓ, પેશાબ, લાળ, ડાઢો નખ વીગેરેના સંસર્ગથી માણસના શરીરનું ભોહી જેરી બની જાય છે. વણસડયાના સંસર્ગથી જે જેર વ્યાપે છે તે ધણુંજ દુઃખદાયક હોય છે. તે જેર માણસના શરીરના લોહી સાથે મળવાથી શરીરમાં સુસ્તી, આળસ, શરીરનું ભારે થવું, મોઢામાં કડવાશ, અરચી, બગાસાં આવવાં, માથું ચઢવું, આંખ લાલ ચોળ થવી, મોઢામાં શોષ પડે, બંને ઓઠ એકઠા થાય નહિ, શ્વાસોચ્છવાસ ક્રોધ વખતે વધારે અને ક્રોધ વખતે ઓછો લેવાય, શરીરના સાંધા અકડાઇ જાય, કંપારો થાય, બગલ અને જાંઘમાં ગાંઠો નીકળે, સોજો આવે દાદ થાય, કળતર થાય, ટાઢ વાઇને તાવ આવે, તીવ્ર વેદના થાય, મૂર્છા આવે, રૂવાંટાં ઉભાં થાય, ચકરી આવે, મીણો ચઢે વીગેરે ઉપર પ્રમાણે લક્ષણો થાય છે, તેનો એકદમ ઉપચાર કરવામાં આવે તો તે સાધ્ય છે. અને ઉપેક્ષા કરવામાં આવે તો ત્રણ રાત, સાત રાત અને પંદર રાતની અંદર માણસ મરી જાય છે, હાલ ચાલતા પ્લેગ નામના વ્યાધિમાં ધણું કરી આ લક્ષણો જોવામાં આવે છે. પ્લેગ અને ઉદરોનો સામાન્ય રીતે નિકટ સંબંધ છે. પ્લેગ થવાનું પૂર્વરૂપ ઉદરો પડવાનું છે. ઉદરોના વિષ નિષેધની જે દવાઓ આપણા પ્રચીન આર્યવેદકમાં અત્યાવવામાં આવી છે તે તમામ દવાઓ આ રોગ ઉપર પંચ અવશ્ય લાગુ પડે છે એ અમરા સંપૂર્ણ અનુભવથી કહીએ છીએ. મહર્ષિ સુશ્રુતાચાર્યે સુશ્રુત ગ્રંથમાં અગ્રગાના અધ્યાય ૬ માં

“મૃષિક કલ્પ” એટલે ઉંદરોની જાતો, ઉંદરોના વિપસંસર્ગોથી થતા દરદોની ચિકિત્સા બતાવી છે. તેમ “કીટ કલ્પ” જંતુઓથી થતાં દરદોની હકીકત સાથે ચિકિત્સા બતાવેલી છે.

મરકી થયાનાં લક્ષણો નીચે પ્રમાણે.

લક્ષણો.

(૧) ટાઢીયો તાવ આવે છે. (૨) કાઘ વખતે ઉનો પણ આવે છે. (૩) માથુ બહુ દુઃખે છે. (૪) શરીરમાં સુસ્તી વધારે રહે છે કે જેથી આંખો પણ ઉઘડી શક્તી નથી. (૫) શરીરના તમામ સાંધા-ઓમાં કળતર થાય છે. (૬) હાથે પગે અને આંખોમાં દાઢ થાય છે. (૭) ડાખી બાજુએ હૃદયમાં ધબકારા મારે છે. (૮) આંખોમાં ખાડા પડે છે. (૯) બગલમાં, જાંઘમાં, ગળામાં અગર કાઘપણુ સાંધાના વજ્રણમાં ગાંઠ નીકળે છે. (૧૦) અને તે કાઘ વખતે તાવ આવતાં પહેલાં અગર પછી દેખાય છે. (૧૧) ગાંઠો રાત્રી અને કાળી હોય છે. (૧૨) ગાંઠોમાં બળતરાને બેદના ઘણી થાય છે. (૧૩) ફેફસામાં સોજો આવે છે. (૧૪) લોહી પણ પડે છે. (૧૫) પ્રથમ બગલ, જાંઘ અગર ગળામાં સોજો આવે તો ઘોડા વખત પછી ટાઢ વાઘને તાવ આવે છે. (૧૬) તાવ એકદમ ૧૦૪-૫-૬ સુધી ચઢે છે. (૧૭) બોલ્યાનું ભાન રહેતું નથી. (૧૮) નાડી નરમ અને અતિશય ચાલે છે. (૧૯) ઉધરસ આવે છે. (૨૦) અને બલગમમાં લોહી પડે છે. (૨૧) શ્વાસ ચઢે છે. (૨૨) જીભ, ઓઠ સુકાય છે. (૨૩) શોષ બહુ પડે છે. (૨૪) હેઝકી ઉપડે છે. (૨૫) ઝાડો પેસાળ બાંધ થાય છે. (૨૬) સનિ-

પાતનાં ધણાં ચિન્હો જોવામાં આવે છે. (૨૭) હૃદય નળગું પડી જાય છે. (૨૮) મુખમાં કડવાશ રહે છે. (૨૯) ઉઠતાં બેસતાં ચક્રી આવે છે. (૩૦) મૂર્છા રહે છે. (૩૧) આંખો લાલ ચોળ રહે છે. (૩૨) જીભ કાળી પડે છે ઇત્યાદિ લક્ષણોમાંના ધણાખરા ચિન્હો એકી વખતે અગર આગળ પાછળ જોવામાં આવે છે. જૂદી જૂદી જગ્યા ઉપર નરમ અગર સખત હુમલો થાય છે. મરકીના દરદમાં મુખ્યત્વે કરીને બગલમાં અને સાથળમાં ગાંઠ જોવામાં આવે છે. ધણી વખતે તાવને ગાંઠ એકી વખતે થાય છે, અને ફટલી વખતે ગાંઠ પહેલી થયા પછી તાવ આવે છે, અને તાવ આવ્યા પછી એક બે દીવસે પણ ગાંઠ જણાય છે.

પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનો આ રોગને બ્યુબોનીક પ્લેગ કહે છે. એના પાંચ પ્રકાર છે. (૧) બ્યુબોનીક પ્લેગ. (૨) ન્યૂમોનીક પ્લેગ. (૩) સેરીયલ પ્લેગ. (૪) સેપ્ટીસીમી પ્લેગ. (૫) ગેસ્ટ્રો ઇન્ટેસ્ટાઇન પ્લેગ.

પ્લેગમાં જે જે વખતે જે જે કારણો જ્યાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં મોલુમ પડ્યાં કે તુરતજ તે બાબતનો વિચાર કરી તેનું જીવું નામ આપવામાં આવે છે પ્રથમનો પ્રકાર જે બ્યુબોનીક પ્લેગ તે બગલમાં, જાંઘમાં અને ગળામાં વીગેરે શરીરના કોઇ ભાગોમાં આવેલી લેમ્ફેટીક્લેન્ડ નામની ચેલીઓમાં સોજો થઇ ગાંઠ નીકળી આવે છે. બીજો ન્યૂમોનીક પ્લેગ ન્યૂમોનીયા ફેફસાંના પડના વચ્ચેમાં થાય છે. ત્રીજો સેરીયલ પ્લેગ જેમાં તંદ્રા તથા બેન શીવરનાં લક્ષણો હોય છે પણ ગાંઠ દેખાતી નથી. ચોથો સેપ્ટીસીમી પ્લેગ આ જાતના પ્લેગમાં તાવ સખત હોય છે પણ ગાંઠ થતી નથી. પાંચમો ગેસ્ટ્રોઇન્ટેસ્ટાઇન પ્લેગ જેમાં આંતરડામાં વિકાર થઇ ઝાડો ઉલટી વગેરે થાય છે.

આપણા આયુર્વેદમાં જેમ દરેક રોગો તાવ, પીત કફ દૂધ અને સંનીપાત જન્ય હોયછે અને તેથી કરીને તેના જુદા જુદા પ્રકાર બતાવ્યા છે. તેવી રીતે તેમનામાં પણ જુદા જુદા પ્રકાર છે. સંનીપાતના આપણામાં તેર પ્રકાર બતાવ્યા છે તેમાંના કેટલાક રોગનાં ચીન્હો આ રોગને મળતાં આવે છે તેથી કરીને સંનીપાત ગ્રંથી નામ કહેવામાં આવે છે.

સાવચેતી અને ઔષધોપચાર.

(૧) પ્લેગ જેવા મહાભયંકર રોગથી બચવાને માટે જે લત્તામાં મરકીના કેસો થતા જણાયકે ઉદરો મરતા જણાય ત્યાંથી બીજે ટેકાણે ખસી જવું. (૨) ઉદરોને ચાંચડો ન્યાં વધારે હોય ત્યાંથી બીજે રહેવું. (૩) મીતાહાર કરવો. (૪) પાણી ઉકાળીને પીવું. (૫) ટાઢો, વાશી અને ઉખાચેલો ખોરાક ખાવો નહિ. (૬) સડેલાં શાક ભાજી ખાવાં નહિ. (૭) મરકીવાળાનાં લુગડાં લત્તાં પહેરવાં નહિ. (૮) તેનો ખાધેલો ખોરાક, ચ્હા, બીડી કે પાણી પીવાં નહિ. (૯) મરકીવાળાનો ઝાડો, પેસાળ અને કફ યુક્તિથી નિવૃત્ત કરવાં. (૧૦) મચ્છર અથવા ચાંચડ ન થાય માટે રહેવાની જગાએ ગંદકી થવા દેવી નહિ અને હોયતો દૂર કરવી. (૧૧) દરરોજ બરમાં ગંધક, લોખાન અને કંદુપનો ધૂપ કરવો. (૧૨) દરદીની પથારી આગળ બહુ માણસની ગીરદી કરવી નહી. (૧૩) ગીરદીથી દરદીના શ્વાસની હવા બીજા માણસોના શ્વાસોચ્છ્વાસમાં જવાસંભવ રહે છે ઇત્યાદિ.

આપણા આર્ય લોકો આ રોગને કાલેરાની પેઠે મહામારી એટલે માતાનું થયું છે એમ માની બાધા વીજેરે રાખે છે તો તે સંબંધમાં જણાવવાનું કે સંકટ સમયે પ્રભુ । મેળવવી એ મનુષ્ય

કર્તાવ્ય છે. મનુષ્ય યત્ન અને ઈશ્વર કૃપા એ બંનેનું અન્યોન્યાશ્ર-
યપણું છે માટે દેશકાળને અનુસરી જે યોગ્ય જણાય તે કરવું. યજ્ઞ
યાગાદિ વિગેરે સત્કાર્યો પ્રભુ કૃપા મેળવવા માટે છે અને તે કરવા-
થી હોમ વીગેરેમાં હોમાએલા તલ, જવ, સમીધાઓ વીગેરે દ્રવ્યો
ના ગુણોથી હવામાં ધણો ફેરફાર થાય છે.

ઔષધોમાં મુખ્યત્વે કરીને જંબુદ્ધ ઔષધો જેમાં આવતાં હોય
તેવા ઉપચારો કરવા જરૂરના છે. મરકીના ઉપચારો વિવિધ પ્રકા-
રના છે. જે વખતે જેને લક્ષણો માલમ પડે તે જ્યાં ઉપર લઈ-
ને ઔષધોપચાર કરવામાં આવે છે. છતાંપણુ વિદ્વાન દાકતરો તથા
વૈદ્યોના અભાવે તાત્કાલિક કરવાના ફેટલાક ઉપચારો નીચે પ્રમાણે
ખતાવવામાં આવ્યા છે.

(૧)

- (૧) લીમડાની લીંબોળી તોલા બે. (૨) કરીઆતુ તોલા બે.
(૩) વાવડીંગ તોલા બે. (૪) પિતપાપડો તોલા બે. (૫) હરકે
ફળ તોલા બે. (૬) ઈંદ્રજવ તોલા બે. (૭) કાલીદ્રાક્ષ તોલા બે.
(૮) શોષેલો ગંધક તોલા બે.

ઉપરની ચીજો ખાંડીને તેમાંથી સવાર બપોરને સાંજે દર
રોજ ૩ ગા બારની ફાક્ષી લેવી તંદુરસ્ત માણસો પણ પ્લેગના
વખતમાં આ ચુર્ણ ઉપર ખતાવ્યા પ્રમાણે સવાર સાંજ લેતો આ
દુષ્ટ વ્યાધિના બચથી બચી જાય છે.

(૨)

- (૧) લીંબડાની ગળો તોલા ત્રણ. (૨) વાવડીંગ તોલા ત્રણ
(૩) શેફલાં કાચકા તોલા ત્રણ. (૪) કાઝીજીરી તોલા ત્રણ. (૫)

સંચળ તોલા ત્રણ. (૬) હરડેદળ તોલા ત્રણ. (૭) જુનો ગોળ તોલા ૭.

ઉપરની ચીજો એકઠી કરીને તેમાંથી દરરોજ સવાર બપોરને સાંજરે ચૂર્ણ ૩. ગા ભાર અગર પાણીમાં મોટા બોર જેવડી ગોળા કરીને ઘાઘા પાણી સાથે લેવી તંદુરસ્ત માણસોને પણ સવાર સાંજ બે વખત લેવી.

(૩)

(૧) લીંબડાનાં પાન તોલો એક. (૨) તુલસીનાં પાન તોલો એક. (૩) મરી તોલો ૦૧. (૪) કાલીજીરી તોલો એક. (૫) સંચળ તોલો એક. એ વસ્તુઓને તુલસીના રસમાં વાટી નાના બોર જેવડી ગોળાઓ કરવી અને તે સવાર બપોર ને સાંજરે એકઠી પાણીમાં લેવી.

(૪)

(૧) શાસ્ત્ર સિદ્ધ કરેલું લીંબોળીનું તેલ સવાર સાંજ પાંચ પાંચ ટીપાં પતાસામાં ખાવાથી પ્લેગના જંતુઓ ઉત્પન્ન થતાં નથી.

(૫)

(૧) લીંબડાનાં પાન તોલા પાંચ. (૨) અજમો બોડી તોલા પાંચ. (૩) વાવડીંગ તોલા ત્રણ. (૪) અરજુસીનાં પાન તોલો એક.

ઉપરની ચાર ચીજોને એક તપેલીમાં શેર પાંચ પાણી લઈ તેને દેવતા ઉપર મુકી સારી રીતે ઉલ્લેખ આપે તેવું પાણી થાય ત્યારે બતાવેલા માપ પ્રમાણે નાંખી વરાળ બંધ નહીં તે પ્રમાણે તરત

(૧૭)

ઠાંઠી દેવું. ત્યાર પછી અરધા કલાકે ખેગનાં તાવવાળાને ગરમ કપડું ઓઠાડી બાફ આપવો સવારમાં જ બે વખત આપવો.

(૬)

હરડેદળ, બેહેડાં, આંબળાં, ઘોળા સાટોડી એ ચારે સરખા વજનને લઈ તેનું અડધાભાર ચૂર્ણ સવાર સાંજ ૩. ૧) ભાર મધ સાથે ચાટવું.

(૭)

કવાથ.

(૧) લીંબડાની ગળો રૂપીઆ બે ભાર. (૨) લીંબડાની અંતર જાલ રૂપીઆ બે ભાર. (૩) કાલીજીરી રૂપીઆ બે ભાર. (૪) ઈંદ્રજીવ રૂપીઆ બે ભાર. (૫) વાવડીંગ રૂપીઆ બે ભાર. (૬) કાલી-દ્રાક્ષ રૂપીઆ બે ભાર. (૭) હરડેદળ રૂપીઆ બે ભાર. (૮) પિત્ત પાપડો રૂપીઆ બે ભાર. (૯) ગરમાલાનો ગોળ રૂપીઆ બે ભાર. (૧૦) કરીઆતુ રૂપીઆ બે ભાર.

ઉપર પ્રમાણે ચીજોની સરખા વજનને સાતપડી કરવી તેમાંથી અઢેકી પડી રાત્રે બશેર પાણીમાં માટીના વાસણમાં પલાળી સવારમાં ઉકળતાં ચોથા ભાગનું પાણી રહે એટલે ગળીને કવાથનું પાણી રૂપીઆ ૦૧) ભાર મધ નાંખીને પાવું.

(૮)

કાલી જીરી તોલો ૦૧ વાવડીંગ તોલો ૦૧

ઈંદ્રજીવ તોલો ૦૧ બનપ્પસા તોલો ૦૧

એ ચીજોને અધકચરી કરીને શેર ૧) પાંણીમાં ઉકાળીને અઢેકર પાણી રહે એટલે તે પાણીને ઠંડું કરીને તૃષા લાગે ત્યારે

(૧૮)

પાણી પાવું. ઉપરના માપ પ્રમાણે વધારે પાણી કરી લેવું. ખીજું પાણી પાવું નહિ

(૯)

હૃદયમાં નબળાઈ જણાય તો કરતુરી રતીમાર રૂપીઆ ૦૫ ભાર મધમાં ચટાડવી.

(૧૦)

મહામૃત્યું જયવટી—આ રોગની ખાસ પેટંટ દવા છે. જે-મને દુષ્ટ વ્યાધિ થયો હોય તેમને સવાર બપોરને સાંજે અકેકી ગોળી તુળસીના પાનને વાટી તેના રસમાં ગોળી વાટી નાંખીને પાઈ દેવી નિરોગી માણસોએ પણ આ દુષ્ટ વ્યાધિ ચાલના સમયમાં સવાર સાંજ અકેકી ગોળી ટાઢા પાણી સાથે અવશ્ય સેવા કરવા યોગ્ય છે.

(૧૧)

પ્લેગ થનાર માણસને ડુંગળીને વચમાંથી કાપીને તુરત સુંઘાડવી, અને જ્યાં ગાંઠ નીકળી હોય ત્યાં ડુંગળીને કાપીને તુરત ખાંધી દેવાથી પ્લેગનું વિષ ઓછું થાય છે.

(૧૨)

મરકીના દરદી આગળ હાથ ધોવા તેમ લુગડા ધોવા વીગેરે કામ માટે પાણી નીચે લખેલું વાપરવું:--રસકપુરનું પાણી બે ભાગ ને ૨૦૦૦ ભાગનું મીઠું પાણી મેળવીને વાપરવું, અમર મીઠું, મોરચુથુ ટંકલુખાર વીગેરેનું પાણી વાપરવું.

(૧૩)

સુશ્રુતઠંદપસ્થાન—અધ્યાય ૭ મો.

મહા સુગંધી દ્રૂપ.

રતાંદલી, અમર, કક, તમર દેવદારનો ગુંદર, પાંડેરવો, વાળો,

શર, દેવદાર, સુખડ, દુધેલી, ભારંગી, ગળા, મોરવેલ, દારૂળગધર, પન્નકાષ્ટ, જોડીમંથ, નાગરમોથ, જટામાંસી, પુત્રાગ, એત્રચી, ચનીક-ખાલા, સોનાગેર, રોહીસધાસ, બળદાંણા, કાળોવાળો, રાળ, મુરામાં-સી, ગાયવસુકડા, હરેણુ, તાલોસપત્ર, નાનીએલચી, ઘઉંલાં, અરદુસો હીરાકસી, પત્થરફુલ, તમાલપત્ર, પીંડીતગર, સુંઠ, મરી, પીંપર, કપુર, સીવણુ, કકુ, બાવચ્છી, અતિવિષ, કાળીજીરી, ઇંદ્રવારણી, પીળો વાળો, વાયવરણાં, મોથ, નખલાં, ધાંણા, સફેદ, ગરણી, સફેદવજ, હળધર, દારૂળગદર, લરંઠ યુલેરલાખ, સૈંધવ, બીડલવણુ, સંચત્ર, પોયણાં, રક્તાકમલ, શ્વેતકમલ, આકડાનાં ફુલ, બાધનાં ફુલ, તિ-લકવૃક્ષ ફળ ફુલ, તુળસીની માંજર, મોગનનાં ફુલ, શેમળનાં ફુલ, નમડનાં ફુલ, ધાવડીનાં ફુલ, રાળનાં જાડનાં ફુલ, મીણાહરમાનાં ફુલ, ગુગળ, કેસર, કડવી ઘોળી શંખાવળી અને કડવી નષ્ટ એ પંચાશી દ્રવ્યોનું સૂક્ષ્મચૂર્ણ ને ઘી સંયુક્ત કરીને ધૂપ દરેક પ્રકાર-ની ઝેરી હવાને સારી કરનાર છે અને પ્રથમના વખતમાં મહા-મારી વીગેરે દેશને પાયમાલ કરનારા દુષ્ટ વ્યાધિઓ જ્યારે થના ત્યારે આ ધૂપનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો અને તેથી તમામ ઉપદ્રવો નષ્ટ થઈને દેશની આબાદી થઈ છે.

ધૂપ—સુખડ, રતાંદલી, અમર, તગર, કંપેલો, અજમો, કા-લીજીરી, ગંધક, લોખાંન, કપુર, ગુજ્જર, ગુગળ, કંદરૂપ, સરસ, લીંબડો, દેવદાર ઇત્યાદિમાંથી ધણું દ્રવ્યો સાથે મેળવીને સવાર, બપોર અને સાંજે ધૂપ આપવો.

(૨૦)

(૧૫)

(નિષંદ રત્નાકર.)

જંતુ નાશક કવા.

ધંતુરો, ગંધક, ગજકરણુ, કંપેલો, કાલીજીરી, કુલકુળ (યુનાની)
ગુલે હમાઝીગુંડી, પારાગંધકની કળજલી, કડવોલીંબડો અને તેનાં
પંચાંગ, રસકપુર, કપુર, રાજહંસ, ડુંગળી, વાવડીંગ, સુખડ, રતાંદળી,
અગર તમર ઇત્યાદિ.

(૧૬)

દુર્ગંધ નાશક.

રસકપુર, કપુર, ડુંગળી, ગુગળ, કંદરૂપ, મોરશુથુ, ટંકણ,
ઢાલસા, રાખ, ચુનો, છાંણુ, ગોમૂત્ર, ગંધક, હીરાકશી, કાંદો, મીઠા-
નો તેળપ, ડામર, કોલન વોટર, ફેનાઇલ, લીંબડાનોઝારો ઇત્યાદિ.

(૧૭)

સ્વેદન.

અજમો, લીંબડો, ખનખસા, લીલીચા, ચોપચીની, હાલધર,
દારહળદર, કાલોવાળો, મરી, સુરેખાર, ઉપલસરી, ઉસ્તેખુદુસ,
રસવાંતી ઇત્યાદિ.

(૧૮)

ગાંઠ વેરી નાંખનાર.

ગુલપાસ, હીંગળોક, કાથો, રાતોમલમ, કાળોમલમ, કાંદો, રગત,
રોહડો, રતવેલીયો, એલીયો, સાણુદેશી, રેવચીનો શીરો, તમાકુ,
આયોડાઇન, બોલાડોના, પારાનું મલમ ઇત્યાદિ.

(૨૧)

(૧૯)

પકાવનારી.

બીલામુ, કુંગળી, લસણ, અલસી, બેફેખનાસા, ભોંયચંપો, જ-
નાલગોટો, લાલચિત્રક, પલાસપાપડો, યુવરતું દુધ ઇત્યાદિ.

(૨૦)

ગાંઠ ઉપર લેપ.

(૧) કાચએલીયો રૂ. ૧)એક ભાર. (૨) દેશી સાથુ રૂપીઆ એક
ભાર. (૩) રેવંચીનો શીરો રૂપીઆ એક ભાર.

એમ ત્રણને વાટી પાંણીમાં ખદખદાવીને લેપ દીવસમાં બે
વખત કરવો.

(૨૧)

(૧) સોનાગેર રૂપીઆ એક ભાર. (૨) ઉપલેટ રૂપીઆ એક
ભાર. (૩) જેડીમધ રૂપીઆ એક ભાર. (૪) કંપેલો રૂપીઆ એક
ભાર. (૫) વાતડીંગ રૂપીઆ ૧ ભાર. (૬) લીંચડાની લીંબોળી રૂ-
પીઆ એક ભાર.

ઉપરની ચીજો પાણીમાં વાટી લુગદી બાફીને લેપ દીવસમાં
બે વખત બાંધવું.

(૨૨)

ગંધકાદિ ચુટિકા, ગંધક રસાયણ, દ્રાક્ષાદિકવાચ, અભયાદિકવાચ
ખારિજદ્રાદિકવાચ, હ્રિયવાદિકવાચ, ગુંડુચ્યાદિકવાચ, જવરાંરિસ, મલા

(૨૨)

મૃત્યુંજયરસ, કૃમિરિપુરસ, વીગેરે ક્વાઓ તથા ચંદ્રપ્રભાગુદિકા, મૃત્યું-
જયવટી, ચિંતામણિરસ, વીગેરે શાસ્ત્રસિદ્ધ ધણી દવાઓ સદરહુ રોગ
ઉપર સારું કામ કરે છે, છતાં પણ વિદ્વાન વૈદ્ય દાકતરોની સલાહ
મુજબ યોગ્ય ઉપચારો કરવા યોગ્ય છે.

(૨૩)

અળસીની અગર ધઉની પોટીસ કુંગલી નાંખીને કરવી.

(૨૪)

રાતા મલમ કાળા મલમ અને પારાના મલમની પટ્ટી ગાંઠના
દરદ પ્રમાણે વિચાર કરીને ચોઢવી. ધણી વખતે આ મલમથી ગાંઠ
વેસાઇ જાય છે અગર પાક થતો જણાય તો તે ઉપર અળસી
તથા ધઉનું પોટીસ બાંધવામાં આવે છે તો પાકીને પર લોહી વી-
ગેરે જંતુવાળો ભાગ નીકળી જાય છે અને જળો મુકાવાના સંબંધમાં
વૈદ્ય ડાકતરની સલાહ વીના કાંઇ કરવું નહી.

ખોરાક.

સાણુચોખ્ખાની કાંગી, મગનું પાણી, ચોખ્ખાની કાંગી, ગાયનું દુધ
વીગેરે હલકા ને પચે તેવો ખોરાક હંમેશાં દરદીને આપવો.

મુચના—સદરહુ મલમ વીગેરે ઉપરની દવાઓ અમારે ત્યાંથી
તૈયાર મળે છે.

આ રોગ ઉપર ખાસ દવા અમુક છે એ નિર્ણય થયો નથી
માટે તે વખતના ચિન્હોને અનુસરીને ઉપચારો કરવા જોઇએ.

ધ્યેષ્ટ દવાઓ.

(૧) કવીનાઇન, આઇપેકેકવાન્ડા, કેમ્ફર અને કાર્બોલિક એસિડની ગોળાઓ નિયમિતપણે લેતા રહેવું.

(૨) પ્લેગના તાવમાં લોહીની અંદરના પ્લેગના જંતુઓ મારવા માટે કાર્બોલિક એસિડ આપવા તથા આયોડાઇન આપવા લલામણુ કરે છે.

(૩) ગળ્ગરનું પ્લેગ સોલ્યુશન.

(૪) ગાંઠ ઉપર બે લાડોના પ્લાસ્ટર તથા લીનીમેન્ટ આયોડાઇન લગાડવું તથા પારાની પટી મારવી.

(૫) ફેનાઇલ, ચુનાનું પાણી, રસ, કપુરનું પાણી, મીઠાનું પાણી મોરચુથાનું પાણી, વીગેરે દુર્ગંધ દૂર કરનારી દવાઓનો ઉપયોગ કરવો.

(૬) હૃદયની મજબુતી માટે એમોન્યા ઇથર, સ્ટ્રીકન્યા ડીજેટીસ સ્ટ્રોફેન્થસ અને બ્રેન્ડી વપરાય છે ફ્રેન્ચતખીઓ એટલીની પ્રકાર શોધી કઢ્યો છે અને તે તરફ સરકાર તથા લોકોનું ધ્યાન ખેંચાયું છે. ટુંકામાં વિશેષ જો જો ચિન્હો જણાય તે માટે સારા વૈદ્ય દાકતરની સલાહ મુજબ યોગ્ય ઇલાજ કરવા લલામણુ કરીએ છીએ.

આવા સંકટ મયમાં દરેક મનુષ્યે હરબડી ન જતાં દહ મન રાખી રહેવું જોઈએ. મનની અસર તન ઉપર અને તનની અસર ઉપર થાય છે. મન મજબુત રાખીને દરેકે ઉપરની હકીકતો

ધ્યાનમાં રાખી સાવચેત રહેવું જોઈએ. પ્લેગના સંબંધમાં હા
અનેક પ્રકારની જૂદી જૂદી દવાઓની ભલામણ કરવામાં આવે છે
જતાં પણ મારે કહેવાની જરૂર છે કે આ દુષ્ટ પ્લેગ માટે નામદા
સરકારે કેટલાક વર્ષોથી અનેક પ્રકારની શોધો કરાવી છે અને તે
નાશુદ્ધ કરવાને અનેક પ્રકારની તબીબીજો કરી છે અને કરે છે છતાં
પણ આ દુષ્ટ વ્યાધિની ચોકસ દવા હજી સુધી નક્કી થઈ નથી
જે જે વખતે જેવા જેવા કારણો જેવામાં આવે છે તે તે વખતે
તે કારણો ધ્યાનમાં લઈને વિદ્વાન વૈદ્ય ડાક્ટરો તેના ઉપચારો ક
છે. આ વ્ય.ધિ સામાન્ય નથી કે જેમાં ખીન અનુભવી માણસની
સલાહથી દવા વીગેરે કરવામાં આવે. દરેક મનુષ્યે દીનચર્યા પ્રમાણે
સદાચાર વીગેરે પોતાનો સ્વધર્મ સાચવી ઇષ્ટદેવ, ગુરુ વીગેરેની પૂજા
ભક્તી, કથા કીર્તન વીગેરે કરવાં જોઈએ. આવા દુષ્ટ વ્યાધિઓ
પણ કર્મવિપાકનું સંજ્ઞાકારણ છે. મનુષ્ય જાતિપર જે ત્રિવિધી
કષ્ટ છે તેમાં મહાન કષ્ટ વ્યાધિદૈવિક છે તો દરેક મનુષ્ય
જાતિએ પોતાના કર્મોને સુધારી જગત્તનિયંતા તરફ હંમેશાં પોતાના
આત્માને જોડી એજ મહાન પીતા પાસે શાંતિનું સુખ ચ્હાવું તોજ
શાંતિ પ્રાપ્ત થશે. અને એજ પ્રાણી માત્રે યાયવું. અસ્તુ

॥ ૐ શાંન્તિ ! શાંન્તિ ! શાંન્તિ. ॥

